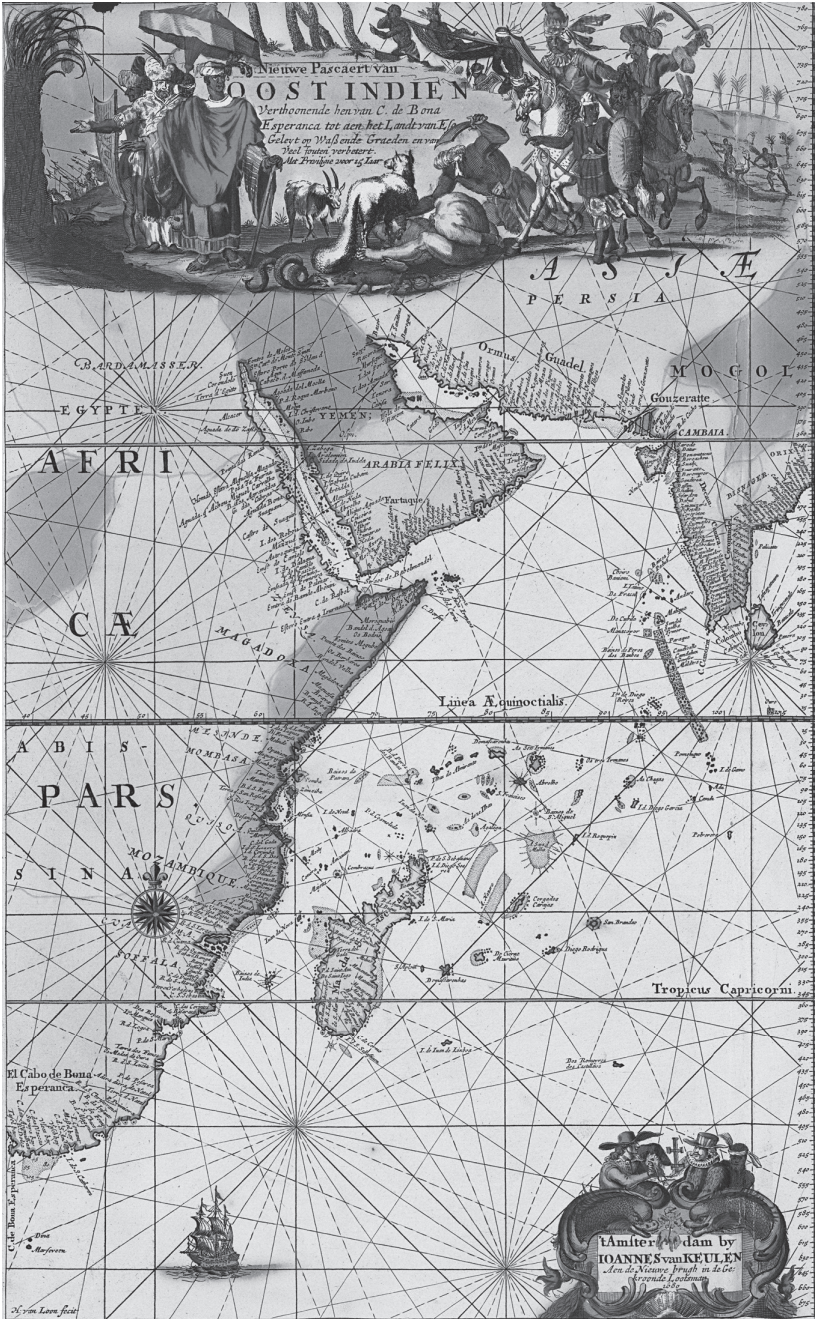

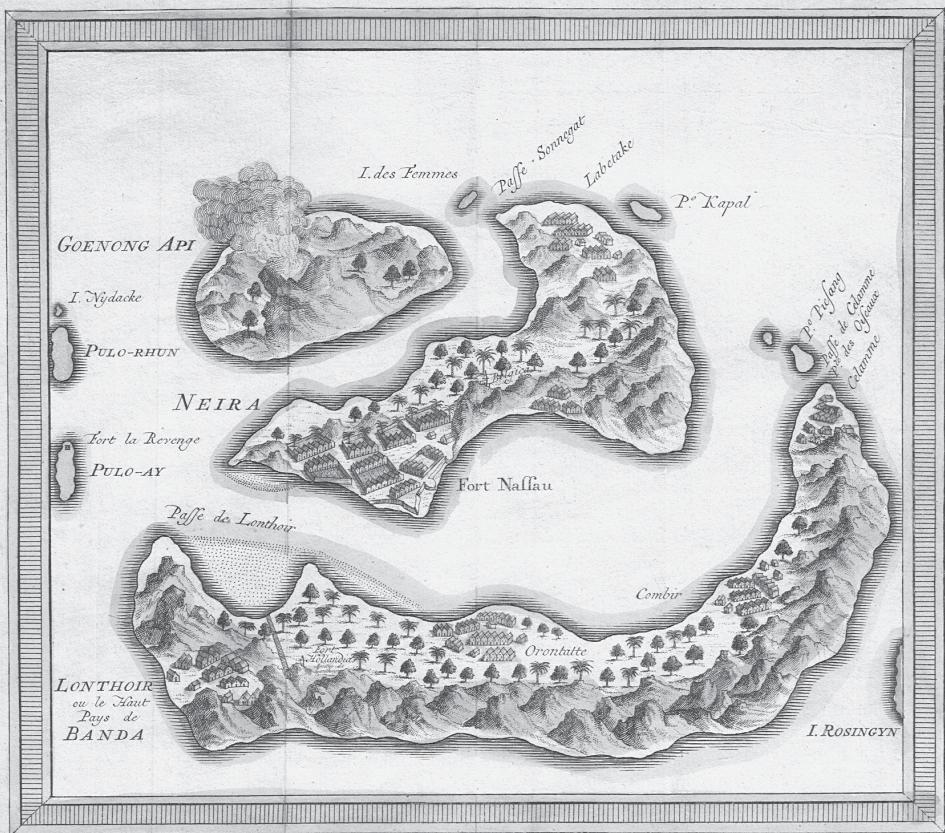
Inhoud

Voorwoord bij de Nederlandse editie	II
1 Een lamp valt	17
2 'Verbrand overal hun huizen'	33
3 'De vruchten van de nootmuskaat zijn gestorven'	44
4 Terraforming	62
5 'We zullen binnenkort allemaal verdwenen zijn'	78
6 Banden van de aarde	88
7 Monsterlijke Gaia	102
8 Gefossiliseerde bossen	117
9 Knelpunten	123
10 Vader aller dingen	141
11 Kwetsbaarheden	153
12 Een mist van cijfers	167
13 Oorlog onder een andere naam	185
14 'De goddelijke engel van de ontevredenheid'	195
15 Beesten	207
16 'De vallende hemel'	231
17 Utopia's	244
18 Een vitalistische politiek	263
19 Stille krachten	274
Dankwoord	289
Noten	291
Bibliografie	340

Johannes van Keulen, *Nieuwe Pascaert van Oost Indien* (1689).
Biblioteca Digital Hispánica.
Foto: Wikimedia Commons.
(De Banda-eilanden zijn te zien in de witte cirkel.)

ISLES DE BANDA. | EYLANDEN VAN BANDA.

Nicolas Bellin, *Eylanden van Banda* (ca. 1749-1755). Kopergravure.

Voorwoord bij de Nederlandse editie

Veel van de thema's van *De vloek van de nootmuskaat* zaten al lang in mijn hoofd, maar pas nadat ik in 2016 de Banda-eilanden had bezocht, begonnen ze de vorm van een boek aan te nemen. Ten tijde van dat bezoek wist ik heel weinig over de Banda-archipel; als ik die niet had bezocht zou ik me niet bewust zijn geworden van de geschiedenis van de eilanden, en van hun rol in de totstandkoming van het Nederlandse imperium.

De Banda-archipel is een kleine groep eilandjes in de Indonesische regio Maluku (vroeger bekend als de Molukken of de Spice Islands). De Banda-eilanden worden zelfs binnen Indonesië als afgelegen beschouwd, omdat ze door twee tijdzones en duizenden kilometers van Java zijn gescheiden. Ze over zee bereiken vanuit Jakarta duurt weken. Er zijn weinig vluchten en de meeste daarvan vergen een overstap in Noord- of Zuid-Sulawesi, in Manado of Makassar. Als er ooit een periferie was, ver weg van de grote mondiale centra van de geschiedenis, waar zou die dan zijn als het niet hier was?

Toch stond deze kleine archipel duizenden jaren lang in de voorhoede van de wereldgeschiedenis. Dat komt doordat de vulkanische bodem een wonderbaarlijke plant voortbracht en voedde: *Myristica fragrans* – de nootmuskaatboom, waarvan de vrucht zowel nootmuskaat als foelie (de buitenste laag van de noot) oplevert.

De belangrijkste eilanden van de archipel zijn de overblijfselen van een oude, geëxplodeerde vulkaan die nog steeds rook spuwt via diverse nog actieve openingen, waarvan er een nu een torenhoge kegel is die bekendstaat als Gunung Api ('Vuurberg'). In het midden van de caldera ligt een lagune met verrassend helder water, met aan de ene kant de vulkaan en aan de andere kant de stad

Banda Neira: dit is de grootste nederzetting van de eilandengroep en de belangrijkste haven.

Het voornaamste middel waarmee de archipel communiceert met de buitenwereld is de veerboot die Banda Neira verbindt met de provinciehoofdstad Ambon. De aankomst van de veerboot is een grote gebeurtenis: uit het niets verschijnt een menigte op de steiger; een band begint te spelen en de stad lijkt plotseling te ontwaken uit een lange siësta. Winkeliers haasten zich om hun luiken te openen; er verschijnt een markt waar fruit en ontelbare soorten gedroogde vis worden verkocht. Het rumoer doet denken aan een ander tijdperk, aan Herman Melvilles verhalen over de Stille Zuidzee.

De hoofdstraat van de stad ligt op korte loopafstand van de pier. Aan beide zijden staan herenhuizen uit het koloniale tijdperk, die ooit toebehoorden aan Nederlandse nootmuskaatplanters. De straat komt uit op een pleintje dat zo uit de roman *De stille kracht* van Louis Couperus lijkt te komen.

Aan de ene kant van het plein staat een zeventiende-eeuwse Nederlandse kerk, waarvan de vloer is geplaveid met eeuwenoude grafstenen: het gebouw werd zwaar beschadigd in 1999, toen in heel Maluku gevechten tussen christenen en moslims uitbraken, maar is sindsdien volledig gerestaureerd. Aan de andere kant van het plein staan twee grote koloniale bungalows en een uitgestrekt voc-pakhuis, met daarboven een merkwaardig standbeeldje van koning Willem II der Nederlanden. Er zijn mensen die zweren dat je soms tranen uit de ogen van het standbeeld kunt zien druipen.

Tussen het fort en de koloniale bungalows, verscholen naast een pad, ligt een kleine put. Hierin werden de uiteengereten lichamen van zo'n vierenveertig Bandanese oudsten gegooid, nadat een Nederlandse vloot onder leiding van Jan Pieterszoon Coen in 1621 de eilandengroep was binnengevallen en had veroverd. Daarbij werd bijna de gehele inheemse bevolking van de eilanden, zo'n vijftien-duizend mensen, uitgeroeid – velen werden gedood, sommigen stierven van de honger, sommigen werden tot slaaf gemaakt, en een paar honderd wisten te ontsnappen naar naburige eilanden. Coen wilde met zijn verovering het monopolie op de handel in

I

Een lamp valt

Tot op heden weet niemand precies wat er in Selamon is gebeurd, die aprilmacht in het jaar 1621, behalve dat er een lamp op de grond viel in het gebouw waar Martijn Sonck, een Nederlandse functionaris, was ingekwartierd.

Selamon is een dorp in de Banda-archipel, een klein cluster van eilanden in het uiterste zuidoosten van de Indische Oceaan.¹ De nederzetting ligt aan het noordelijke uiteinde van Lonthor, dat ook wel eens Groot Banda (Banda Besar) wordt genoemd, omdat het het grootste eiland van het cluster is.² ‘Groot’ is een wat overdreven benaming voor een eiland dat slechts tweeënhalve mijl lang en een halve mijl breed is, maar dat is geen onbeduidende grootte in een archipel die zo miniem is dat hij op de meeste kaarten slechts met een paar stippen is aangegeven.³

Toch is Martijn Sonck hier, op 21 april 1621, aan de andere kant van de wereld, in de *bale-bale* van Selamon, oftewel de vergaderzaal, die hij heeft gevorderd als inkwartieringsplaats voor zichzelf en zijn begeleiders.⁴ Sonck heeft ook de meest eerbiedwaardige moskee van de nederzetting betrokken – ‘een prachtig instituut’, gemaakt van witte steen, luchtig en schoon vanbinnen, met twee grote watervaten bij de ingang, zodat de bezoekers hun voeten kunnen wassen voordat ze naar binnen gaan. De dorpsoudsten zijn niet blij met de inbeslagname van hun moskee, maar Sonck heeft hun protesten bruusk van tafel geveegd en hun verteld dat ze genoeg andere plaatsen hebben om hun godsdienst te belijden.

Dit strookt met al het andere dat Sonck heeft gedaan in de korte tijd dat hij op het eiland Lonthor is. Hij heeft de beste huizen in beslag genomen voor zijn troepen, en hij heeft ook soldaten het dorp in gestuurd om de inwoners angst aan te jagen. Maar dit zijn

louter voorbereidende maatregelen, slechts bedoeld om de basis te leggen voor wat Sonck werkelijk van plan is: hij is naar Selamon gekomen met de opdracht om het dorp te vernietigen en de inwoners te verdrijven van dit idyllische eiland, met zijn weelderige bossen en sprankelende blauwe zeeën.

De meedogenloosheid van dit plan is zo groot dat de dorpingen het misschien nog niet helemaal hebben kunnen bevatten. Maar de Nederlander van zijn kant heeft geen geheim gemaakt van zijn bedoelingen; integendeel, hij heeft de oudsten duidelijk gemaakt dat hij hun volledige medewerking verwacht bij de vernietiging van hun eigen nederzetting en de verdrijving van hun dorpsgenoten.

Sonck is ook niet de eerste Nederlandse functionaris die deze boodschap aan Selamon overbrengt. De dorpingen en hun mede-Bandanezen hebben al enkele weken dreigementen en machtsvertoon moeten verduren, steeds vergezeld van dezelfde eisen: dat ze de dorpsmuren moeten afbreken, hun wapens en gereedschap moeten inleveren – zelfs de roeren van hun boten – en voorbereidingen moeten treffen voor hun aanstaande verwijdering van het eiland. De eisen zijn zo extreem, zo bizar, dat de dorpingen zich ongetwijfeld hebben afgevraagd of de Nederlanders wel goed bij hun hoofd zijn. Maar Sonck heeft zich ingespannen om hun te laten weten dat hij het meent: zijn commandant, niemand minder dan de gouverneur-generaal zelf, heeft geen geduld meer. De mensen van Selamon zullen zijn bevelen tot in de details moeten opvolgen.

Hoe moet het voelen om oog in oog te staan met iemand die duidelijk heeft gemaakt dat hij de macht heeft om je wereld te beëindigen en dat hij dat ook van plan is?

De afgelopen decennia hebben de inwoners van Selamon en hun mede-Bandanezen zich zo goed mogelijk verzet tegen de Nederlanders; soms hebben ze de Europeanen zelfs weten te verjagen. Maar ze hebben nooit te maken gehad met zo'n grote en zo'n goed bewapende macht als Sonck heeft meegebracht. In hun underdogpositie hebben ze hun best gedaan om Sonck zo goed mogelijk

tevreden te stellen: sommige dorpelingen zijn naar de naburige bossen gevlucht, maar vele zijn gebleven, misschien in de hoop dat er een fout is gemaakt en dat de Nederlanders zullen vertrekken als ze erin slagen stand te houden.

Degenen die zijn gebleven, onder wie veel vrouwen en kinderen, hebben goed opgepast om de Nederlanders geen excuus voor geweld te geven. Maar Sonck heeft een missie uit te voeren waarvoor hij niet bijzonder geschikt is – hij is belastingambtenaar, geen soldaat – en hij heeft waarschijnlijk het gevoel dat hij tekortschiet. In de berusting van de dorpelingen bespeurt hij een ziedende woede, en hij hoopt misschien dat zij hem een excuus geven, een voorwendsel voor wat hij nu moet doen.

In de nacht van 21 april, wanneer Sonck zich met zijn raadgevers terugtrekt in de gevorderde vergaderzaal, is zijn gemoedstoestand heel wankel. Er hangt zoveel spanning in de lucht dat de stilte een seismische uitbarsting lijkt te voorspellen.

De sfeer is zodanig dat het voor iemand in Soncks toestand wellicht onmogelijk is om het vallen van een voorwerp te zien als een doodgewoon ongeluk – het moet wel een teken zijn van iets anders, dat een sinistere bedoeling verraadde. Dus als de lamp valt, trekt Sonck onmiddellijk de conclusie dat het een signaal is, bedoeld om een verrassingsaanval op hemzelf en zijn soldaten uit te lokken. Hij en zijn in paniek geraakte raadgevers pakken hun vuurwapens en beginnen in het wilde weg te schieten.

Het is een donkere nacht, ‘zo donker als alleen een Indische nacht zonder maanlicht kan zijn’. In dergelijke omstandigheden, waarin niets zichtbaar is, is het makkelijk om je de ziedende aanwezigheid van een spookachtig leger voor te stellen. Sonck en zijn raadgevers blijven spervuur na spervuur afvuren op hun onzichtbare vijand, waardoor zelfs hun eigen wachters, die geen enkel teken van een aanval hebben gezien, opschrikken.

De Banda-eilanden liggen op een van de breuklijnen waar de aarde zich het tastbaarst manifesteert: de eilanden en hun vulkaan zijn voortgekomen uit de Ring van Vuur die loopt van Chili in het oosten tot de rand van de Indische Oceaan in het westen. Een nog

steeds actieve vulkaan, de Gunung Api ('Vuurberg'), torent boven de Banda-eilanden uit, zijn top voortdurend gehuld in wolkenpluimen en opstijgende stoom.

De Gunung Api is een van een groot aantal vulkanen in dit deel van de oceaan; de omringende wateren zijn bezaaid met prachtig gevormde, kegelvormige bergen die majestueus uit de golven oprijzen, sommige tot een hoogte van duizend meter of meer. De naam zelf van de regio, Maluku (waaruit het Nederlandse toponiem 'Molukken' is ontstaan), zou zijn afgeleid van *Molòko*, een woord dat 'berg' of 'bergeiland' betekent.⁵

De bergeilanden van de Molukken barsten vaak met verpletterende kracht uit en brengen verwoesting en vernietiging voor de mensen die in hun omgeving wonen. Toch is er ook iets magisch aan deze uitbarstingen, iets wat lijkt op de pijn van een bevaling. Want de uitbarstingen van de vulkanen van de Molukken brengen alchemistische mengsels van materialen aan de oppervlakte, die in wisselwerking met de winden en het weer van de regio bossen doen ontstaan die wemelen van de wonderen en zeldzaamheden.

In het geval van de Banda-eilanden is het geschenk van de Gunung Api een botanische soort die op deze kleine archipel als nergens anders heeft gefloreerd: de boom die zowel nootmuskaat als foelie voortbrengt.

De bomen en hun producten hadden een heel verschillend temperament. De bomen waren huismussen en waagden zich pas in de achttiende eeuw buiten hun geboorteplaats, de Molukken. Nootmuskaat en foelie daarentegen waren onvermoeibare reizigers; dat is makkelijk in kaart te brengen, eenvoudigweg omdat vóór de achttiende eeuw elke nootmuskaat en elk stukje foelie zijn oorsprong vond in, of rond, de Banda-eilanden. Hieruit volgt dat elke vermelding van nootmuskaat of foelie in een tekst, waar dan ook, vóór de achttiende eeuw automatisch een verband legt met de Banda-eilanden. In Chinese teksten gaan deze vermeldingen terug tot de eerste eeuw voor de jaartelling; in Latijnse teksten verschijnt de muskaatnoot een eeuw later.⁶ Maar waarschijnlijk hadden muskaatnoten Europa en China al